

Հայագիտական հրատարակութիւններ

«ՀԱՅՈՑ ԼԵՁՈՒԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆՈՒՄ», Հայ-կական ՍՍՀ ԳԱ, Երևան, 1973, 543 էջ:

Վերջին տարիներուն, ժամանակակից Հայոց լեզուի մասին լոյս տեսան թաղմատեսակ ուսումնասիրութիւններ, մենագրութիւններ, եւ քննական հետազոտութիւններ, որոնք կը շօշափեն հայերէնի բնոյթը, օրինաչափութիւններն ու կանոնները, տեղն ու դիրքը այլ լեզուներու շարքին մէջ:

Վերոյիշեալ բոլոր հրատարակութիւններուն մէջ, Հայոց լեզուն ուսումնասիրուած է թաղմակողմանիօրէն, դիտական խորութեամբ եւ որակաւոր մակարդակով:

Հայոց Լեզուի Զարգացումը Սովետական Շրջանում հատորը՝ իր էութեամբ եւ արծարծած նիւթերուն այժմէականութեամբ ու ճոխութեամբ, եզակի է ու աննախընթաց, տրուած ըլլալով, որ ան փաստական համադրումն ու ամփոփումն է Հայոց լեզուին մօտ կիսադարեան պատմութեան, վերելքին ու զարգացման:

Օրհասական շրջաններ ապրած, փոթորկոտ վերիվայրումներու ենթարկուած մեր ոսկեղնիկը, որպէս կանգուն կոթող, մնաց անսասան ու յարատեւեց իրրեւ ինքնատիպ եւ ինքնուրոյն լեզու, յառաջողէմ շարք մը այլ լեզուներու կողքին:

Վերջին հինգ տասնամեակին, արեւելահայ լեզուի զարգացումն ու հարստացումը՝ լեզուաբան Ս. Աբրահամեան կը բացատրէ երկու հիմնական ազդակներով. առաջին՝ դիտութեան, տնտեսութեան, մշակոյթի եւ այլ բնագաւառներու նոր տուեալներով, երկրորդ՝ լեզուի նկատմամբ ցուցաբերուող բացառիկ հոգածութեամբ ու խնամքով:

Գիրքը, որ նուիրուած է արեւելահայ դրական լեզուի զարգացմանը, կ'ընդգրկէ ներկայիս ապրող եօթը տարեք մասնագէտ-լեզուաբաններու լեզուական յօդուածները, որոնցմէ իւրաքանչիւրը կը շօշափէ Հայոց լեզուի մէկ բնորոշ մարզը:

Գիրքը խմբադրած են անուանի լեզուաբաններ՝ Գուրգէն Սեւակն ու Սերգէյ Արրահամեանը, որոնցմէ վերջինը գրած է ներածութիւնը (էջ 5-20), ուր հիմնական դիժներու մէջ ներկայացուած են Հայերէնի զարգացման ու հարստացման կարեւորագոյն հանգրուանները, միաժամանակ՝ կատարելով լեզուական որոշ ուղղումներ, թելադրութիւններ ու դիտողութիւններ:

Պուստփելու համար խաչաձեւումներէ, եւ յատկապէս նիւթերու բաշխում ու համակարգում կատարելու մտահոգութեամբ, գիրքը բաժնուած է լեզուաքերականական երեք մասերու, որոնք իրենց լայն ու խորագնին հետադասութեամբ, աշխատութեան տուած են արժանաւոր որակ:

Առաջին յօդուածը - Բառապաշարի Հարստացումը Բառաբարդման Միջոցով (էջ 27-71), ստորագրուած է Հ. Մ. Օհանեանի կողմէ, որ ընդհանուր ակնարկ մը նետելէ ետք հայոց լեզուի բառապաշարի զարգացման վրայ, կը կեդրոնանայ յատկապէս բառային կազմի հարստացման միջոցներէն բառաբարդութեան վրայ, ի մասնաւորի այն նորակերտ բառերուն, որոնք կազմուած են բառակրկնութեամբ, բաղհիւսական, կցական, յարադրական եւ իսկական բարդութիւններով:

Վերոյիշեալներէն իւրաքանչիւրը՝ յօդուածագրին համար դարձած է մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան առարկայ՝ լի մեր հարուստ գրականութենէն վերցուած բաղմաթիւ օրինակներով: Մասնաւոր գլուխներու տակ, թէեւ ամփոփ, ան տուած է հայոց լեզուի կարգ մը հատուածներուն փոխառութիւնները՝ բարբառներէն, ժողովրդականէն, դրաբարէն եւ արեւմտահայերէնէն:

Ի դէպ, արեւմտահայերէնը ըլլալով հարուստ ու ճոխ՝ իր բառապաշարային շերտով, անհրաժեշտ է որ արեւելահայերէնը առաւելագոյն չափով օգտուի անոր բառամթերքէն, որ ինչ խօսք, կրնայ նոր երանգ ու լիցք տալ անոր հարստացման:

Երկրորդ մասը՝ Բառապաշարի Հարստացումը Ածանցման Միջոցով (էջ 75-121), հեղինակը՝ Ս. Ա. Էլոյեան, կը քննէ բառապաշարի հարստացման միւս կարեւոր միջոցներէն մին՝ բառածանցումը:

Տարբեր գլուխներու տակ, յօդուածագիրը մանրամասնօրէն կու տայ ածանցներու կիրարկութիւնները եւ անոնց դերը հայոց լեզուի մէջ: Այսպէս՝ կարգ մը ածանցներ աւելի կենսունակ են, մինչ ուրիշներ՝ քարացած եւ անդործածական. երբեմն տեղի կ'ունենայ նաեւ իմաստի նեղացում եւ սահմանափակում, եւ կամ ճիշդ հակառակը՝ իմաստի աշխուժացում եւ ուժգնութիւն:

Այնուհետեւ, հեղինակը կը թուէ ածանցներով կազմուած նոր բառերը եւ անոնց բաղադրութիւնները: Իսկ այլ բաժնի մը մէջ, կը

քննէ նաեւ բայածանցները եւ վերջին շրջանին յառաջացած եւ փոխառեալ ածանցները:

Նոյն հեղինակին երկրորդ յօդուածը՝ Յապաւումներ (էջ 123-148), կ'ուսումնասիրէ արեւելահայերէնի բառագիտութեան մէջ նոր ծնունդ առած շերտաւորումներէն մէկը: Յապաւումները բառեր են, որոնք կը ներկայացնեն քանի մը բառերու կրճատուած մասերուն ամբողջութիւնը՝ զգալի տեղ դրուելով ժամանակակից արեւելահայ գրական լեզուին մէջ:

Յօդուածագիրը հանդամանօրէն տուած է յապաւումներու պատմականը, տեսակները (վանկային, տառային, բառային, խառն, եւայլն), ինչպէս նաեւ ուսերէնէ եւ այլ պատճէնաւորումներէ յառաջացած նորամուծութիւնները:

Չորրորդ ուսումնասիրութեամբ մը հանդէս կու գայ Հ. Ա. Օհաննան՝ Բառապաշարի Հարստացումը Փոխառութեան Միջոցով (էջ 149-170), ուր կը ներկայացնէ փոխառութեան կարեւոր դերը լեզուներու բառային կազմի հարստացման մէջ: Սօսքը մասնաւորելով արեւելահայերէնի վրայ, հեղինակը կու տայ նաեւ փոխառեալ բառերու ընդարձակ ու հարուստ ցանկ մը:

Հիմք ընդունելով փոխառեալ բառերուն գործածութեան բնագաւառները, ան իրաւացիօրէն փոխառեալ բառերը պայմանականօրէն բաժնած է 12 խմբաւորումներու, իւրաքանչիւրէն տալով նմոյշներ եւ օրինակներ: Յօդուածը կ'եզրափակուի ուսերէն լեզուի նմանականութեամբ կազմուած բառերու, կապակցութիւններու, ոճերու եւ արտայայտչաձևերու թուարկումով, որոնք իրենց հերթին, նոյնպէս բաժնուած են խումբերու՝ օրինակներու շարքով մը:

Երիտասարդ լեզուարան եւ Երեւանի Պետական Համալսարանի դասախօս Ռաֆայէլ Իշխանեան, գրած է հայերէնի Տերմինաշինութեան մասին (էջ 171-217), ընդգծելով անոր նորարարութիւնը, էութիւնը եւ զարգացումը, մասնաւորաբար վերջին յիսնամեակին:

Սօսելով լեզուի ներքին օրէնքներուն ու զարգացման օրինաչափութիւններուն մասին, Իշխանեան իր թեզը կը հիմնաւորէ այն փաստով, թէ հայերէնը իր ճկունութեամբ ու տոկունութեամբ, կրնայ արտայայտել ժամանակակից նորագոյն ըմբռնումներն ու մտածումները: Այս, հեղինակը կու տայ տերմին եւ բառ հասկացութեանց յատկանշական տարբերութիւնները, տերմինի պատմականը, տերմինաբանական բառարաններու հրատարակութիւնները, անոնց բովանդակութիւնը եւ վերջապէս՝ տերմինաշինութեան ծրնունդն ու աստիճանական զարգացումը գրականութեան, բառարանագրութեան եւ մամուլին մէջ, սկսած հայերենական պատերազմէն մինչեւ ներկայ օրերը:

Բառիմաստի Փոփոխութիւններ (էջ 218-249) յօդուածով հանդէս եկած է լեզուարան ու Մանկավարժական Ինստիտուտի դասասխոս՝ Պետրոս Պետրեանը:

Բառիմաստի փոփոխութիւնները կը կատարուին, տուեալ ժողովուրդի մը կեանքին մէջ պատահած տեղաշարժերու եւ այլ փոփոխակներու պատճառով, որոնք իրենց անմիջական ազդեցութիւնը կը դրոշմեն զանազան բնագաւառներու վրայ եւ, յատկապէս լեզուի բառապաշարին վրայ: Այս սկզբունքով, լեզուարան-դասասխօսը կը ներկայացնէ հայոց լեզուի բառային կազմին մէջ տեղի ունեցած իմաստափոխութիւններուն պատկերը: Հիմնաւորելու համար իր թեզը՝ ան կու տայ բառիմաստի փոփոխութեան տեսակները, ապա՝ այդ փոփոխութիւններու հիման վրայ կատարուած տեղաշարժերը, բառերու ձեւարանական արժէքին մէջ: Վերջապէս, յօդուածագիրը կը խօսի բառապաշարի զարգացման բնորոշ առանձնայատկութիւններուն մասին, կը նշէ կայուն փոխարեքութիւնն ու նոր դարձուածքները, իմաստային պատճէնաւորումները եւ արեւելաւայ գրական լեզուին մէջ տեղի ունեցած իմաստափոխութիւնները, որոնք սկսած են թափանցել արեւմտահայ գրական լեզուին մէջ:

Երկրորդ գլխուն մէջ, համապարփակ քննութեան նիւթ կը դառնայ հայոց լեզուի Քերականական Կառուցուածքը (էջ 253-422), եւ անոր մէջ տեղի ունեցած փոփոխութիւնները:

Վերոյիշեալ բաժնի առաջին յօդուածագիրն է Գ. Լ. Գարեգինեան՝ Ձեւագիտական Կառուցուածքի Փոփոխութիւնները (253-364) ուսումնասիրութեամբ, ուր կը քննուի արեւելահայերէնի խոնարհման համակարգին մէջ տեղի ունեցած փոփոխութիւնները, մասնաւորաբար բայական լծորդութիւններուն մէջ, ինչպէս նաեւ գրաբարածեւ կամ հնատիպ բայածեւերու վերացումը, լեզուական տեղաշարժերը եւ հարստացումը. երկրորդ՝ հոլովման համակարգին մէջ նկատուող փոփոխակները, նկատի առած գլխաւորաբար գոյականներու յղնակի թիւին կազմութիւնը, անձի եւ իրի քերականական կարգին մէջ եղած տեղաշարժերը, ինչպէս նաեւ դերանունները, թուականները, մակրայնները, կապերը, կապական բառերը եւ շղկապները:

Երկրորդ յօդուածին՝ Երաքիւսական Կառուցուածքի Փոփոխութիւններ (էջ 367-422) հեղինակն է Ռ. Կ. Յովհաննիսեան:

Ընդհանուր Դիտողութիւններ հատուածին մէջ, հեղինակը կը շեշտէ, թէ շարահիւսակական կառուցուածքին մէջ նկատուող փոփոխութիւնները, յառաջացած են նախախորհրդային շրջանին: Յօդուածագիրը մանրամասնօրէն կը բացատրէ իր դրոյթները՝ զանազան

մարդերու մէջ նշմարուած փոփոխութիւններու հիման վրայ (շարադասութիւն, կապերու եւ դերանուններու կիրարկութիւն, հոլովներու կիրարկման նշանակութիւն, բառակապակցութիւն, խնդրանութիւն, եւայլն) :

Երրորդ զլխուն մէջ, Թ. Ա. Ղարազիւլեան ընդարձակօրէն կը խօսի Հնչիւնափոխութեան, Ուղղագրութեան եւ Ուղղախօսութեան մասին (էջ 427-543) : Յօդուածին մէջ ուսումնասիրուած ու ներկայացուած են հայերէնի արտասանական կարգ մը փոփոխութիւնները, հնչիւնափոխութիւնները (շեշտափոխութեան, ձայնաւորումներու եւ երկհնչիւններու), շեշտադրութիւնը, ուղղադրութիւնը, տառադարձութիւնը, ուղղախօսութիւնը (արեւմտահայ, բարբառային, գրային, փափկացած կամ քմայնացած արտասանութեանց) :

Անշուշտ, ուշադրաւ եւ մեծարժէք հաւաքական այս դործը, կարելի չէ քանի մը էջի սահմանին մէջ լիուլի արժեւորել : Տրուածը հպանցիկ ծանօթացում մըն է գիրքի որակին ու գիտականութեան մակարդակին մասին, որուն հրատարակութեան համար կարելի է միայն շնորհաւորել Հ. Աճառեանի անուան Լեզուի Ինստիտուտը, որ իր նորանոր հրատարակութիւններով մեծապէս կը հարստացնէ ու կը սատարէ հայագիտութեան մարզը :